

ԱՆԼԻՏԱ ԳՈՒՐԳԵՆԻ ԴՈԼՈՒԽԱՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, բանասիրական
գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Խ. Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ Հայ հին և միջնադարյան գրականության
և նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի վարիչ
aelita.dolukhanyan@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9526-9464
DOI: 10.54503/978-5-8080-1568-5-3

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՓԻԼԻՍՈՓԱ ՄԵԾ ՄԵԿՆԱԲԱՆԸ

Բանալի բառեր՝ Սարինյան Սերգեյ, Իմանուիլ Կանտ, փիլիսոփայություն, Գրիգոր Նարեկացի, պատմավեպ, հրապարակախոսություն, ազգ, պետություն, հայրենիք, գրաքննադատություն:

Ներածություն

Երջանիկ են այն մտավորականները, որոնք ստեղծագործում են իրենց ի վերուստ տրված կոչման համեմատ: Նրանք, իրոք, ստեղծում են խիստ ինքնատիպ գործեր, հիմնում նոր ուղղություն և ունենում հետևորդներ: Այդ երջանիկներից է ակադեմիկոս Սերգեյ Սարինյանը, որը XX դարի երկրորդ կեսին և XXI դարի սկզբին իր գրականագիտական խիստ եզակի օժտվածությամբ հայ գրականագիտական միտքը հարստացրեց մեծատաղանդ մտքին հատուկ բազմաթիվ գրքերով ու մեծաքանակ հոդվածներով:

Սերգեյ Սարինյանը նաև այն երջանիկներից էր, որ ստեղծագործեց մինչև վերջին շունչը՝ համաքայլ ընթանալով գրականագիտական մտքի շարունակական փոփոխությունների հետ, զարմանալիորեն ունենալով հստակ ու թարմաշունչ մտածողություն:

Հոդվածի նպատակն է առանձնացված ձևով ներկայացնել ակադեմիկոս Սերգեյ Սարինյանի գրականագիտական ժառանգության փիլիսոփայական ուղղվածությունը:

Այս կտրվածքով մեծ գրականագետի ստեղծագործությունը մեկնաբանվում է նորովի և արդիական է:

Երբ ես վերընթերցում էի Սարինյանի գրքերն ու հոդվածները նրա 90-ամյակի համար «Դասական գրականագետը» հոդվածը պատրաստելիս, ծանոթացա նաև նրա կյանքի ընթացքին: Ուշադրությունս գրավեց Սարինյանի թեկնածուական ատենախոսության հետ կապված հետևյալ արժանահիշատակ փաստը. թեկնածուական ատենախոսության պաշտպանելու ժամանակ գիտական աստիճաններ շնորհող խորհրդի կազմում էին այն օրերի, այսօրվա ու հետագայի առումով մեր ազգային մեծերը՝ Ավետիք Իսահակյանը, Մարտիրոս Սարյանը, Դերենիկ Դեմիրճյանը, Հրաչյա Աճառյանը, Արա Սարգսյանը, Արսեն Տերտերյանը, Գրիգոր Դափանցյանը: Հանճարեղ արվեստագետ Երվանդ Քոչարը, լսելով ու հիանալով Սերգեյ Սարինյանի՝ պաշտպանության ընթացքում տված բանավոր պատասխաններով, նրան անվանում է «Իմ Մեդիչի»¹: Հայտնի է, որ Մեդիչիների ընտանիքը Ֆլորենցիայի ու Տոսկանայի տերերն էին և Վաղ Վերածննդից մինչև XVIII դարը մեծ դեր են կատարել Իտալիայի քաղաքական, գրական և մշակութային կյանքում: Նրանց ընտանիքն է հիմնել Եվրոպայում առաջին գիտությունների ակադեմիան: Մեծ մատուցողի այս որակումը Սերգեյ Սարինյանը հիշել է ողջ կյանքում և այն ունեցել ուղեցույց: («Հայ գրաքննադատության դասականը»¹:

Բնությունից օժտված լինելով գրականագիտական մեծ տաղանդով՝ Սարինյանը նաև անձանձիր ընթերցող ու հետազոտող էր: Նա ուսումնասիրել է XIX և XX դարերի հայ մամուլը,

¹ «Հայ գրականագիտության դասականը» (նվիրվում է ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Սերգեյ Սարինյանին), հոդվածների ժողովածու, Երևան, «Լուսակն» հրատ., 2014, էջ 15–16:

նույն դարերի փիլիսոփայական կարևոր աշխատությունները: Նա հետևում էր փիլիսոփայության վերաբերյալ լույս տեսնող ամեն մի կարևոր աշխատության թե՛ ռուսերենով և թե՛ հայերենով:

Սարինյանն իր ապրած ժամանակաշրջանի հայ գրողների ուշադիր ընթերցողն ու գնահատողն էր: Նա նաև առաջնակարգ գրաքննադատ էր, երբեմն՝ անողոք:

Սարինյանն այն գրականագետն էր, որը գրականագիտությունը համարում էր մարդկության և ընդհանրապես հասարակական կյանքի համար կարևոր գիտաճյուղ և այդ գաղափարը հաստատում էր իր աշխատություններով:

Ռուս միջնադարյան գրականության փայլուն գիտակ ու տեսաբան ակադեմիկոս Դմիտրի Լիխաչովը մի առիթով գրում է. «Դասական ստեղծագործությունների իմացությունը, հմտությունը դրանց արժեքը գնահատելու, նրանց ներքին գեղեցկությունն ու կատարելությունը զգալը՝ պարտադիր նախապայմանն է կրթվածության»²:

Այդ անհրաժեշտ կրթվածությունն առկա է Սերգեյ Սարինյանի բոլոր ստեղծագործություններում:

Գրականության փիլիսոփա մեկնիչը

Կյանքի վերջին տարիներին Սարինյանը թեմատիկ համակարգմամբ հրատարակեց «Հայոց գրականության երկու դարը» խորագրով ծավալուն 7 հատորները: IV հատորում գրականագետը զետեղել է այն կարևոր հոդվածները, որոնք նշանավորում են «Գրականության փիլիսոփայությունը»:

Գրականության և փիլիսոփայության կապը հաստատվել է դեռ անտիկ աշխարհում, ու դրա վառ ապացույցն է Արիստոտելի «Պոետիկա» աշխատությունը: Արիստոտելի կարծիքով՝ պոետական արվեստը բացարձակ ձևով ծնել են երկու պատճառներ, ու

² **Лихачев Д.,** *Избранные работы*, Ленинград, изд. “Художественная литература”, 1987, с. 3.

երկուսն էլ բնական են: Չէ՞ որ կրկնօրինակելը հատուկ է մարդկանց մանկությունից. մարդիկ նրանով են տարբերվում մյուս էակներից, որ ամենից շատ են օժտված նմանակելու և նույնիսկ առաջին հմտությունները ձեռք են բերում նմանակելու ճանապարհով³:

Հին աշխարհի մեծագույն մտածողներից Պյութագորասը ամենից շատ սիրել է Հոմերոսի պոեմներն ու հիմները, հատուկ տրակտատ է գրել Հոմերոսի պոետիկայի մասին ու այդ բանաստեղծի գործերը հանձնարարել է ուսուցանելու համար⁴:

Ֆրանսիական լուսավորիչ փիլիսոփաները, որոնցից մեկն էր Վոլտերը, որի գրական գործերն այսօր էլ կարդացվում են հետաքրքրությամբ, մեծ տարբերություն է տեսնում մարդու և տիեզերական ոգու միջև: Նա համոզված է, որ աշխարհաստեղծումը գլխավորել է ոչ այնպիսի բանական արարած, ինչպես ինքն է, որովհետև ինքը չի կարող ստեղծել անգամ տիգ, ուրեմն նշանակում է այս աշխարհը բանականության ստեղծածն է՝ էականորեն գերազանցող իր խելքը⁵:

Մարդու և տիեզերքի խնդիրը մշտապես հուզել է Սարինյանին, ու այդ կապի շուրջ ստեղծված գրականությունը նրա հետաքրքրությունների կենտրոնում է եղել:

2003-ին է գրվել «Ինչ է գրականության փիլիսոփայությունը» հոդվածը: Դրանում նա փաստում է, թե կա պատմության փիլիսոփայություն, գեղարվեստի փիլիսոփայություն, թվում է, թե չկա գրականության փիլիսոփայություն, մինչդեռ այն կա:

Սարինյանը մեծապես օգտվել է ֆրանսիացի գրող, գրաքննադատ, փիլիսոփա, պատմաբան, արվեստի տեսաբան Իպոլիտ

³ **Аристотель**, *Сочинения в четырех томах*, т. 4, Москва, изд. “Мысль”, 1984, с. 648.

⁴ **Пифагор**, *Золотой канон, Фигуры изотерики*, Москва, изд. “Эксмо”, 2004, с. 205.

⁵ **Вольтер**, *Филосовские повести, философские письма*, Статьи из “Философского словаря”, Москва, изд. НФ “Пушкинская библиотека”, 2004, с. 651.

Տենի (1828–1893) «Գեղարվեստի փիլիսոփայություն»-ից՝ միաժամանակ այն համադրելով գերմանացի փիլիսոփա, Իմանուիլ Կանտի հետևորդ Ֆրիդրիխ Շելլինգի (1775–1854) գեղարվեստի փիլիսոփայության հետ: Շելլինգը համոզված էր, որ միայն արվեստն է օգնում մարդուն ձեռք բերելու իսկական ազատություն⁶:

Սարինյանը դիմում է անգլիացի պատմաբան, սոցիոլոգ Հենրի Բոքլի (1821–1862) որոշ դրույթներին՝ հայ դասական գրականության մեջ փիլիսոփայական գաղափարները բացահայտելու համար: Բերվում է Րաֆֆու «Խաչագողի հիշատակարան»-ից քավոր Պետրոսի կերպարի օրինակը: Քավոր Պետրոսն ուներ նախանձելի բանականություն «և ընդունակ էր հասարակական օգտավետ գործունեության, ականա դարձել է խաչագող, չարության փիլիսոփա, մաղձի թունավոր նետերն ուղղելով այն հրեշին, որ կոչվում է մարդկություն, և որը նրան դարձրեց հանցագործ»⁷:

Գրականության և պետության կապին է վերաբերում 2003-ին գրված «Ինչ կապ կա գրականության և պետության միջև» հոդվածը:

Այդ կապը կար դեռևս հին Հունաստանում: Արիստոտելը իր աշխատություններում հաճախ է մեջբերումներ կատարում հատկապես Հոմերոսի «Իլիական»-ից: «Իլիականը» ամենից ավելի վառ պատկերներով է ներկայացնում չարի ու բարու, արդարի ու անարդարի պայքարը: Արիստոտելն ասում է, թե գրականությունը ի վիճակի է արտահայտելու, թե ինչն է օգտակար, և թե ինչը՝ վնասակար, նույնկերպ և ներկայացնելու, թե ինչն է արդար, և ինչն է անարդար. «Մարդկանց այդ հատկությունը նրանց տարբերակում է այլ կենդանի էակներից. միայն մարդն է ընդունակ ընկալել այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են բարին և չա-

⁶ **Փիլիսոփայական բառարան**, Մ.Մ. Ռոզենտալի խմբագրությամբ, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 1975, էջ 323:

⁷ **Սարինյան Ս.**, *Հայոց գրականության երկու դարը*, հատոր 4, Երևան, «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2004, էջ 12:

րը և այլն: Իսկ այդ բոլորի ամբողջությունը կազմում է ընտանիքի ու պետության հիմքը»⁸:

Սարինյանն իրավացիորեն պնդում է, թե հայրենիքը նույն պետությունն է՝ իր մշակութային արժեքներով: Ու XXI դարի հայ փիլիսոփա-գրականագետը ևս դիմում է Հոմերոսին. «Կամ փորձենք Հունաստանն անջատել Հոմերոսից, և նա կդիմագրկվի, կտրոհվի, կկորցնի իր անունը՝ այնքան նույնարժեք են Հունաստան-Հոմերոս խորհրդանիշները»⁹: Սարինյանը հիշեցնում է, որ Պուշկինին Դոստոևսկին համարել է Ռուսաստանի պետական բանաստեղծը¹⁰: Պուշկինը լայն չափերով ոռոս գրականություն բերեց իր ժողովրդի բանահյուսությունը: «Սալթան թագավորի հեքիաթը» պոեմում, գրված 1831-ին, նա չի մոռանում պահպանել հեքիաթին հատուկ երջանիկ ավարտը ու վկայում է, թե ինչ որ նկարագրում է, ինքը տեսել է ու մասնակից եղել.

Я там был; мед пиво пил-

*И усы лишь обмочил*¹¹.

Իսկ նույնպես բանահյուսական հիմքով գրված «Ռուսլան և Լյուդմիլա» պոեմի նախերգում Պուշկինը հիշեցնում է Ռուսաստանի ոգին, որն իրեն ներշնչել է պոեմը գրելու.

*Там русский дух, там Русью пахнет*¹².

Ահա այս ճշմարտացի տրամաբանությամբ Սարինյանը հայոց պետականությունը նույնացնում է Խաչատուր Աբովյանի «Վերք Հայաստանի» անմահ վեպի և Հովհաննես Թումանյանի ստեղծագործությունների հետ¹³:

⁸ **Аристотель**, *Сочинения в четырех томах*, т. 4, с. 379.

⁹ **Սարինյան Ս.**, *Հայոց գրականության երկու դարը*, հատոր 4, էջ 20:

¹⁰ Նույն տեղում:

¹¹ **Пушкин А.**, *Избранные сочинения в двух томах*, т. I, Москва, , изд. “Художественная литература”, 1980, с. 703.

¹² Նույն տեղում, էջ 434:

¹³ **Սարինյան Ս.**, *Հայոց գրականության երկու դարը*, հատոր 4, էջ 20:

Սարինյանը հայ գրականության XIX և XX դարերի եզակի հետազոտողն էր, սակայն նա չէր կարող անդրադարձ չկատարել հանճարեղ Գրիգոր Նարեկացու ստեղծագործությանը: Իր ուսումնասիրությունը գրել է 2003-ին, երբ նշվեց «Մատենանոցի յոթերորդ տարեկան» երկի ստեղծման 1000-ամյա հոբելյանը: Նա իր զեկուցումը կարդացել է Փարիզում, Նարեկացուն նվիրված գիտաժողովի ժամանակ: Զեկուցումն ունի խիստ ինքնատիպ վերնագիր՝ «Նարեկը-անվերծանելին»: Այս հոդվածում տեսնում ենք Գրիգոր Նարեկացի փիլիսոփա-բանաստեղծի խիստ ինքնատիպ մեկնություն: Շատ նշանավոր միջնադարագետներ Նարեկացու երկի մեկնությունը «ոչ վերջացեալ գտանին»: Նույն կերպ մտածում է նաև Սարինյանը: Ինչպես երևում է նրա հոդվածից, գրականագետը Քրիստոսի և քրիստոնեական կրոնի վերաբերյալ բազմապիսի գրականություն է կարդացել: Ծանոթ է Մոսկվայում բնակվող ռուս հոգևորական Ալեքսանդր Մենի՝ Քրիստոսի անձին և ուսմունքին տված ուշագրավ բացատրություններին, որոնք տպագրվում էին Մոսկվայի կարևոր թերթերում: Նաև Դավիթ Անհաղթի ու Գրիգոր Նարեկացու նման գիտի, թե չկա «ավելի երանելի և վայելուչ նպատակ, քան ըստ մարդկային կարողության Աստծուն նմանվելը»¹⁴:

Շատ տեղին է նկատել գրականագետը, թե Աստվածամոր գեղեցիկ պատկերը «Մեղեդի ծննդեանի» մեջ բոլորովին էլ չի հակասում Նարեկացու պատկերացումներին: «Իմ կարծիքով, գրում է Սարինյանը, Նարեկացու «Տաղերում» չկա բնության ու կյանքի ընկալման որևէ պատկեր, որ հակասի քրիստոնեական կրոնի աշխարհայեցությանը և բացարձակապես աշխարհայացքային որևէ խզում չի կարելի գծել «Մատենանոցի յոթերորդ տարեկան» և «Տաղերի» միջև»¹⁵:

¹⁴ **Դավիթ Անհաղթ**, *Երկեր, թարգմանությունը, առաջաբանը և ծանոթագրությունները՝ Ս.Ս.Արևշատյանի*, Երևան, «Սովետական գրող» հրատ., 1980, էջ 80:

¹⁵ **Սարինյան Ս.**, *Հայոց գրականության երկու դարը*, հատոր 4, էջ 31:

Փիլիսոփայական ամուր հիմքով ու հիմնավորված տրամաբանությամբ է գրված «Մտավորականությունը և արդի ազգային շարժումը» հոդվածը (1991): Նրանում կարդում ենք. «Մեր ազգային երազանքի մշակման գործում մեծ ավանդ դրեց հայ գրականությունը...»¹⁶: Այդ ազգային զարթոնքը նախապատրաստել էին Անդրանիկը, ֆիդայիները, եղեռնի հուշահամալիրը, Արցախ-Ղարաբաղյան խնդիրը, Հայ դատը, “Геноцид армян”-ը, Պատկանյանը, Շանթը, Ահարոնյանը, Չարենցը, Բակունցը, Սևակը և այլն¹⁷:

2004-ին է գրված «Ազգերը և ազգայնականությունը գիտական նոր մեկնաբանմամբ» հոդվածը, որն անգլիացի հասարակագետ Էռնեստ Գելների «Ազգերը և ազգայնականությունը» գրքի ծավալուն գրախոսականն է: Այդ հզոր գիրքը նախատեսված էր աշխարհի քաղաքագետների, սոցիոլոգների, պատմաբանների և մարդաբանների համար:

Գելները մարդկության պատմության մեջ կարևորում էր գրագիտության և հոգևոր դասի ծնունդը: Այդ գրքում խոսք կար նաև հունական և հայկական ազգայնականությունների մասին, և դրանք լայն չափերով կապված են եղել այդ երկու ազգերի օսմանյան լծի տակ տառապելուց¹⁸:

Գելների գիրքն ուղղված է գլոբալիզացիայի դեմ, որովհետև մարդկության փորձն ապացուցում է, որ ամեն ազգ պետք է ունենա իր պետությունը: XXI դարում գրվել են նաև ուրիշ հակազլոբալիստական գրքեր: Դրանցից մեկը լույս է տեսել Բելգրադում (2017 թ.) և կոչվում է “Я обвиняю молчание”: Հեղինակը Ռադիվոյե Պեշիչն է՝ Միլանի համալսարանի սանսկրիտի և էտրուսկերենի նշանավոր մասնագետը: Նրա “Винчанское письмо” մեկ այլ աշխատության մեջ թվարկվում են այն ժողովուրդները, որոնք Բրիտանիայի ծնունդից առաջ ունեցել են սեփական գիրը: Հայերը

¹⁶ Նույն տեղում, էջ 44:

¹⁷ Նույն տեղում:

¹⁸ Նույն տեղում, էջ 69:

ըստ այդ ցուցակի գիր ունեցել են Քրիստոսի ծնունդից առաջ 1400 թվականին, ավելի վաղ, քան չինացիներն ու փյունիկեցիները: Այդ ցուցակում ընդհանրապես չկան ոչ թուրքերը և ոչ էլ ադրբեջանցիները¹⁹:

Պեշիչը ցավով նշում է, թե Լոնդոնում նստած մեծահարուստների մասոնական մի խումբ գլոբալիզացիայի անվան տակ ոչնչացնում է փոքրաքանակ, սակայն քաղաքակիրթ ազգերին. «Դա ստի թագավորություն է, որը դեմոկրատիայի անվան տակ աշխարհին բերում է դժբախտություն»: Գրքում բառացի ասվում է. «Նոր ուտոպիաները տանում են դեպի նոր, առավել դաժան բռնության: Ուրիշների ազատությունը շահագործողները նրանց վրա դնում են իրենց սկզբունքները՝ այսպես կոչված անհատի ազատության տեսքով: Այդպես բռնակալները իրենց վրա են վերցնում ազատարարների դերը ու աշխարհը տանում են դեպի նոր սիստեմի ստրկություն»²⁰:

1989-ին է գրվել «Լևոն Շանթի ազգային ծրագիրը» մեծարժեք հոդվածը: Սարինյանը Լևոն Շանթի պաշտամունք ուներ ու երբեմն Կիլիկյան հայկական թագավորությանը վերջին ճիգերով պահպանող պետական այրերին համեմատում էր նրա հետ:

Շանթը դեմ էր ազգությունների վերացմանը, և դա համարում էր դաժան մի ցնորք, միասեռության ու միաձևության մի գորշ երազանք, որ հակասում է բազմազանության ու բազմազեղության բնական օրենքին²¹:

Միքայել Նալբանդյանի կյանքին ու գործին շատերն են անդրադարձել: Սակայն Սարինյանի գնահատականները խիստ սպառիչ են: Նալբանդյանի մասին նա գրում է «Ազատության առաքյալը» հոդվածում՝ գնահատելով գրաքննադատին, բանաս-

¹⁹ **Пешич Р.,** *Винчанское письмо*, Бельград, изд. “Пешич и сыновья”, 2017, с. 174–175.

²⁰ **Пешич Р.,** *Я обвиняю молчание*, Бельград, 2017, с. 120.

²¹ **Սարինյան Ս.,** *Հայոց գրականության երկու դարը*, էջ 77:

տեղծին, արձակագրին և հրապարակախոսին: Նալբանդյանը համոզված էր, որ տիեզերքը նախաստեղծ է, որին ներհատուկ են փոփոխման ու նորոգման, ծագման ու զարգացման իր հարաշարժ օրենքները: Ահա այսպիսի սպառնիչ գնահատական է տվել Սարինյանը Միքայել Նալբանդյան երևույթին. «Դժվար է մի անհատի կարողությունների և կարճատև կյանքի տևողության մեջ տեղադրել մտավոր ու հասարակական գործունեության այն համատեղումները, որ յուրահատուկ էր Նալբանդյանին»²²:

Սարինյանը հայ պատմավեպի անցած ուղու քաջ գիտակներից էր: Կարդացել էր ոչ միայն հայ դասական պատմավեպերը, այլև մեր օրերի բոլոր այն գրողների ստեղծագործությունները, որոնք գրված էին պատմական թեմատիկայով: Նա հմտորեն է ներկայացնում պատմական թեման հայ գրականություն բերած Ռաֆֆու ու Մուրացանի համապատասխան գործերը, շեշտում այդ գործերի՝ պատմությունից ծնված փիլիսոփայությունը:

Հետաքրքիր ձևով է մեկնաբանված «Խենթը» վեպի գլխավոր հերոսի՝ Վարդանի ինքնախոստովանությունը:

Գրականագետը հիմնավորում է, թե ինչու Մուրացանն իր գյուղափրկիչ ռոմանտիկական պատրանքները փոխարինեց ճշմարիտ առաքյալներ չտեսնելու հոռետեսությամբ:

Արտակարգ և պատմականորեն ճշգրիտ է մեկնաբանված Մուրացանի «Անդրեաս երեց» վեպը. «Անդրեաս երեցը Մուրացանի իդեալն է և արտահայտում է ազգային գոյափիլիսոփայության նրա սկզբունքները, ըստ որի պետք է դիմագրավել բռնությանը, ունենալ կամք և տոկունություն դիմադրելու թշնամու վայրագություններին, ընդվզելու բռնավորի կամայականությունների դեմ և անհրաժեշտության պարագայում ընդունելու նահատակությունը»²³: Լիովին իրավացի է գրականագետը, երբ փաստում է, թե

²² Նույն տեղում, էջ 93:

²³ **Սարինյան Ս.**, *Հայոց գրականության երկու դարը*, էջ 141:

գրականագիտությունը «Անդրեաս երեց» վեպը վերագրել է Մուրացանի հետադիմական աշխարհայացքի վրիպանքին և գրեթե անտեսել նրա գրական արժեքը:

«Անդրեաս երեցի» նյութը Մուրացանը վերցրել է Առաքել Դավրիժեցու պատմությունից՝ «Տեր Անդրեաս քահանայի նահատակության մասին» (ԻԷ) գլխից²⁴: Ցավոք, Մուրացանը ծանոթ չէր և չէր էլ կարող ծանոթ լինել հայ գրականության նոր վերածննդին նպաստող Սյունյաց Մեծ անապատի նշանավոր գործիչ Ներսես Մոկացու՝ Անդրեաս երեցին նվիրված պատմական շատ գեղեցիկ գանձին²⁵: Անդրեաս երեցը նահատակվել է 1617-ի նոյեմբերի 18-ին, ու Ներսես Մոկացին գանձը գրել է դեպքի թարմ ազդեցության տակ: Նա Անդրեաս երեցին համեմատում է Վարդան Մամիկոնյանի և Ավարայրի հերոսամարտի այլ նահատակների հետ, որոնք զոհվեցին հանուն հայրենիքի²⁶:

Իր մի հոդվածում իրավագիտորեն Սարինյանը Սիամանթոյին անվանում է՝ «Հեղափոխության Նարեկը»²⁷:

Սարինյանը նաև առաջնակարգ հրապարակախոս էր ու խիստ կարևորում էր հրապարակախոսության դերը հասարակական կյանքում: Նա պահանջում էր սթափ և անկողմնակալ գնահատել իշխանության դերը ազգի կյանքում. «Ի՞նչ է իշխանությունը: Թվում է հասկացությունն այնքան հասկանալի է, որ կարող է մատչելի լինել նույնիսկ մտավոր միջակությանը: Այնինչ իշխանությունը մի ամբողջ գիտություն է, արվեստ ու ռազմավարություն, որ զբաղեցրել է գրեթե բոլոր երևելի մտածողներին, գիտ-

²⁴ **Առաքել Դավրիժեցի**, *Պատմություն, թարգմանությունը*, առաջաբանը և ծանոթագրությունները՝ Վարագ Առաքելյանի, Երևան, «Սովետական գրող» հրատ., 1988, էջ 278:

²⁵ **Ներսես Մոկացի**, *Բանաստեղծություններ, աշխատասիրությանը՝ Ա.Գ. Դուրխանյանի*, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1975, էջ 190, 200:

²⁶ Նույն տեղում, էջ 193:

²⁷ **Սարինյան Ս.**, *Հայոց գրականության երկու դարը*, հատոր 4, էջ 173:

նականներին, փիլիսոփաներին, պետական գործիչներին, գրողներին, հոգեբաններին»²⁸:

Նա սահմանել է արդի գրականության հետազոտական հիմնական ուղղությունները՝ բնագրագիտություն, գիտական կենսագրություն, գրականության տեսություն, գրականության պատմություն: Նրա կարծիքով ազգային չափանիշի հարցը ստեղծագործական նոր խնդիրներ է առաջադրում գեղագիտությանը²⁹:

«Գրական թերթ»-ում Սարինյանը հաճախ է անդրադարձել ժամանակակից գրողներին՝ Լևոն Խեչոյան, Գուրգեն Խանջյան, Արմեն Մարտիրոսյան, Նորայր Ադալյան և ուրիշներ: Որակելով Նորայր Ադալյանին որպես հոգեբան գրող՝ գրականագետը եզրահանգում է. «Այս տեսակետից «Դավայաթաղ», «Ապոկալիպսիս», «Թաղման թափոր» գրքերը վերջին տասնամյակի իրադարձությունները պատկերող սյուժեներ են, իրականության մոճավանջի հոգեբանական պոռթկումը սեքսուալ ու սեռաբանական աֆեկտի մեջ ներսուզվելու այլաբանական լուծումներով»³⁰:

Խիստ ինքնատիպ է Արմեն Մարտիրոսյանի «Մազե կամուրջ» պատմավեպին տրված գնահատականը: Վեպում Հայաստանի կյանքն է՝ հետադարձ հայացքով և փորձ բացատրելու, թե ինչու կործանվեց հայ Բագրատունիների իշխանությունը: Կործանվեց, որովհետև չէին ապավինում ռազմական ուժին և անտեսում էին խաչը: «Հայոց պետականությունը և մազե կամուրջը»: Շատ հետաքրքիր վերնագիր է ընտրել Արմեն Մարտիրոսյանը: Զրադաշտական ավետական գրականության մեջ բացատրվում է, թե ինչ է մազե կամուրջը: Երբ մարդու հոգին մահվան պահին անջատվում է մարմնից, ապա նրան սպասվում է մեծ փորձություն: Եթե մեռնողը մեղքեր է գործել իրական, տեսանելի կյանքում, ապա երբ նրա հոգին անցնում է մազե կամուրջով, այն մար-

²⁸ **Սարինյան Ս.**, *Հայոց գրականության երկու դարը*, հատոր 4, էջ 187:

²⁹ Նույն տեղում, էջ 220:

³⁰ Նույն տեղում, էջ 259:

դու մազի չափ նեղանում է, և հոգին ընկնում է դժոխք: Իսկ եթե հոգին արդար է, ապա մազե կամուրջը լայնանում է, և հոգին գնում է դրախտ³¹: Գրականագետի եզրահանգմամբ՝ Արմեն Մարտիրոսյանը «Մազե կամուրջ» վեպն ավարտում է հոռետեսորեն. «Ոչ ոք այսքան դաժանորեն չի ընթերցել Հայոց պատմությունը: Ավելի հոռետեսություն կա այստեղ, քան լինելության վերջավորված գաղափար, և դա թերևս արդի կացության անորոշ վիճակի արձագանքն է աշխարհաքաղաքական բարդ ու անկոռահելի անցողիներում»³²:

Սարինյանը Ավետիք Իսահակյանին անվերապահորեն հանճար էր համարում և այդ երևույթը տեսնում էր հենց նրա առաջին բանաստեղծություններում: Նա բացատրում է, թե ինչու ծավեց Վարպետի «Աբու-Լալա Մահարի» պոեմը:

Հետաքրքիր է, որ 1935 թվականի ապրիլից մինչև 1939-ի օգոստոսը, ավելի քան չորս տարի, Իսահակյանը չի տպագրել ոչ մի բանաստեղծություն: «Կարծես անլուր էր դարձել սֆինքսի հարցումին՝ «կյանքի ու մահվան» և իր էության առեղծվածի մասին, որի պատասխանը պիտի լիներ «Մեր պատմիչները և մեր գուսանները» պատմափիլիսոփայական ասքը, և որը Հայոց պատմության վերարժեքավորման նախերգանքը եղավ կոմունիստական իմպերիայի գաղափարական փականքներում»³³:

«Պատմավեպի սահմանը» հոդվածը գրախոսություն է Վահրամ Մարտիրոսյանի «Հանուն խաչի ծաղկածները» պատմավեպի, որ նկարագրում է XII դարի Կիլիկյան Հայաստանին բաժին հասած թուրք-սելջուկյան ցեղախմբերի հարձակումները:

³¹ **Յուշտի Ֆրիան**, «Արուս-Վիրսայ նամակ», պահպանվել են բնագրից թարգմանեց և ծանոթագրեց Ռ.Թ. Աբրահամյան, Երևան, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1958, էջ 51:

³² **Սարինյան Ս.**, Հայոց գրականության երկու դարը, հատոր 4, էջ 271:

³³ **Սարինյան Ս.**, Հայոց գրականության երկու դարը, հատոր 4, էջ 297:

XIX դարավերջի գրաքննադատ, հրատարակիչ ու հասարակական գործիչ Գրիգոր Արծրունին բարձր էր գնահատում Բաֆֆու պատմավեպերը: «Անգամ պատմավեպերում Բաֆֆու նպատակն է եղել ներկայացնել այնպիսի տիպեր, որոնք մի հայտնի հասարակության մեջ չկան, որոնք ցանկալի թե լինեին այդ հասարակության մեջ»³⁴:

Նկարագրելով վեպում պատկերված Կիլիկյան հայկական թագավորության քաղաքական բարդ կյանքը՝ գրականագետը եզրահանգում է. «Մարդիկ իրենց կենցաղը դարձնում են արվեստ՝ ապագային թողնելով իրենց գոյության առասպելը»³⁵:

Գրականագետը վեպի մեջ տեսնում է արդիական հնչեղություն՝ XXI դարի հայ պետականության գոյության ու ապագայի տեսանկյունից:

Կյանքի ու մահվան, բարոյականության և անբարոյականության, չարի և բարու, հոգու և մարմնի, ազգայինի ու ապագայինի խնդիրները ակադեմիկոս Սերգեյ Սարինյանի գրվածքներում ունեն սիստեմատիկ և կանոնավոր մեթոդաբանություն: Դրանք լիովին համապատասխանում են նրա սիրելի գերմանացի փիլիսոփա Իմանուիլ Կանտի (1724–1804) հետևյալ պահանջին. «Ինչ վերաբերում է այդ ուսմունքի մեթոդին (չէ որ ամեն գիտական ուսմունք պետք է լինի մեթոդական, այլ կերպ շարադրանքը կդառնա խառնաշփոթ), ապա այն նաև պետք է լինի ոչ հատվածային, այլ սիստեմատիկ, եթե միայն առաքինության մասին ուսմունքն իրենից ներկայացնում է գիտություն»³⁶:

³⁴ **Արծրունի Գ.**, *Գրականություն, Արվեստ, Գեղագիտություն, Հորվածների ժողովածու*, կազմող և խմբագիր Յակ.Ի.Խաչիկյան, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2009, էջ 361:

³⁵ **Սարինյան Ս.**, *Հայոց գրականության երկու դարը*, էջ 306:

³⁶ **Кант Им.**, *Основы метафизики нравственности*, Москва, изд. “Мысль”, 1999, с. 878.

Եզրակացություններ

Մերգեյ Սարինյանն իր գրականագիտական գործունեության առաջին քայլերից հանդես է եկել սեփական ասելիքով, որի հետևանքով նրա մեծաքանակ գրականագիտական ստեղծագործությունը լինելու է մնայուն նաև հետագայի գրականագիտական մտքի համար:

Սարինյանի բազմագիտակությունը պայմանավորված է և ի վերուստ նրան տրված օժտվածությամբ, և հիացմունք առաջացնող տիտանական աշխատասիրությամբ:

Ապագայի հայ գրականության պատմաբանը կարող է մեծապես օգտվել Սարինյանի հետազոտություններում եղած դրույթներից:

Գրականագիտական իր սկզբունքներում նա անգիջում է ու շարունակ մտածում է հայ գրականության, նաև գրականագիտության ապագայի մասին:

Սարինյանը փիլիսոփա գրականագետ է և հատկապես քաջատեղյակ է XIX և XX դարերի համաշխարհային փիլիսոփայության հիմնական դեմքերի աշխատություններին:

Առասպելականը և միֆը, ըստ Սարինյանի դեռ շարունակում է ապրել հայ գրականության մեջ՝ ընդունելով նոր ձևեր:

Սարինյանը ստեղծել է գրականությունը փիլիսոփայական դիտակետից հետազոտելու իր դպրոցը, ունի խիստ ճանաչելի սեփական ոճը ու բազում հետևորդներ:

АЭЛИТА ДОЛУХАНИЯН

*Член-корреспондент НАН РА, доктор
филологических наук, профессор, заведующая
кафедрой древней и средневековой армянской
литературы и методики ее преподавания
АГПУ имени Х.Абовяна*

ФИЛОСОФ – ТОЛКОВАТЕЛЬ АРМЯНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Резюме

Цель статьи – отдельно представить филологическую направленность литературного наследия академика Сергея Сариняна.

Творчество великого литературоведа интерпретируется по-новому и современно.

С самого начала своей литературоведческой деятельности Сергей Саринян проявил себя как яркую личность со своими взглядами на литературу, и в силу сказанного его многочисленные литературоведческие работы будут иметь непреходящее значение и для будущего литературоведения.

Эрудиция С. Сариняна обусловлена также его богоданным дарованием, равно как и вызывающим восхищение титаническим трудолюбием.

Историк будущей армянской литературы может воспользоваться положениями, нашедшим им естествоиследованиях.

В своих литературоведческих принципах он непреклонен и непрестанно размышляет обудущем армянской литературы и литературоведения в том числе.

С. Саринян – литературовед-философ, который был знаком с работами главных представителей мировой философии XIX–XX вв.

Легенды и мифы, помысли С. Сариняна, продолжают жить в

армянской литературе, принимая новые формы.

С. Саринян создал свою школу исследования литературы с точки зрения философии. Он всегда имел узнаваемый стиль и множество последователей.

***Ключевые слова:** Сергей Саринян, Иммануил Кант, философия, Григор Нарекаци, публицистика, нация, цензура.*

AELITA DOLUKHANYAN

*Doctor of Sciences in Philology, Professor,
Correspondent Member of the NAS RA, Chair of the Department of Ancient
and Medieval Armenian Literature and its Teaching Methodology at the
ASPU after Kh. Abovyan.*

PHILOSOPHER-INTERPRETER OF ARMENIAN LITERATURE

Abstract

The purpose of the article is to present separately the philosophical orientation of academician Sergey Sarinyan's literary heritage.

The work of the great literary critic is interpreted in a new and modern way.

From the very beginning of his literary scholarship, Sergey Sarinyan showed himself to be a bright personality with his own views on literature, and due to this fact, his numerous literary works will have lasting significance for the future of literary studies.

S. Sarinyan's erudition is also due to his God-given talent, as well as his admirable titanic diligence.

Future historians of Armenian literature can draw upon the insights presented in his research. He remains steadfast in his literary

principles and continuously contemplates the future of Armenian literature and, more specifically, literary studies.

S. Sarinyan is a literary scholar and philosopher who was familiar with the works of the main representatives of the world philosophy of the 19th–20th centuries.

According to S. Sarinyan, legends and myths continue to live in Armenian literature, taking on new forms.

S. Sarinyan created his own school of literary research from the point of view of philosophy. He always had a recognizable style and many followers.

Keywords: *Sergey Sarinyan, Immanuel Kant, philosophy, Grigor Narekatsi, journalism, nation, censorship.*